

זאת תורת הצניעות

בזכות הנשים והבנות ובנים עוד ועוד בתים, בהם מקפידים על שמירת המצוות בהידור ומתוך שמחה. נשים רבות מקפידות במסירות של ממש על חומרות שונות בהלכה, כגון בנושא הכשרות - בכל השגה ובפסח, הלכות שבת ויום טוב, תפילה ועוד ועוד. באותו אופן, ועוד יותר, זכות היא בידי הנשים להיות זהירות בהלכות צניעות למעשה. • לפנינו ליקוט המרכז מספר נושאים מרכזיים בהלכות צניעות, אשר עם היותם נפוצים ומעשיים, רב בהם חוסר הידיעה • שו"ת בענייני צניעות הלבוש כהלכה לנשי ובנות ישראל.

מוקדש למשתתפות
כנס היובל של אירגון נשי ובנות חב"ד בארה"ק
ב' באלול תשע"ג בנייני האומה ירושלים ת"ו

פתיחה

מתשובה זו ניתן לראות את החשיבות הגדולה שהרבי נתן לנושא זה, וצורך החינוכי מאין כמוהו להפיץ את לימוד ההלכות בצורה בהירה ונגישה לקהל הרחב.

באיגרת קודש של הרבי עמד על היבט נוסף של הלימוד בנושא זה, וזה לשונו הקדוש [בתרגום חופשי]:

"ישנם כאלה, שמחמת **חוסר ידיעתם** בתורה בכלל, ובנושא הצניעות בפרט, סבורים כי הדינים, התקנות והמנהגים הקשורים בצניעות, "מגבילים" את האישה היהודייה, שוללים ממנה את זכויותיה החברתיות, או פוגעים בכבודה, וכיוצא בזה.

זאת תפיסה מופרכת לחלוטין, האמת הפוכה לגמרי: תורתנו הקדושה, וחכמינו זכרונם לברכה, מדגישים פעמים אין ספור את הכבוד והפאר של הבת והאישה בישראל, ותקנות רבות הונהגו במיוחד כדי להגן ולשמור על כבודן וחשיבותן" [אגרות קודש חכ"ו עמוד שכו. ההדגשה אינה במקור].

בכתיבת מאמר זה הושקעה מחשבה רבה, איך לשלב ולהקנות את הידע ההלכתי הנדרש, ויחד עם זאת להאיר את האחריות האישית של כל אחד ואחת בהתמודדות מול הניסיונות בלבוש האופנתי.

כאן המקום להביע תודה רבה לכל הרבנים החשובים שעברו על המאמר והעירו את הערותיהם, וכן לרה"ת אסף חנוך שי פרומר שעמל רבות על עריכת מאמר זה לדפוס.

המאמר עוסק בנושאים הבאים:

פרק א - הגדרות כלליות: דת יהודית ודיני צניעות

פרק ב - כיסוי הרגל והזרוע

פרק ג - אורך ומראה שער הראש או הפאה

פרק ד - גיל ההקפדה בצניעות

פרק ה - לבישת בגדים בצבע אדום

פרק ו - לבישת בגדים צמודים

פרק ז - האחריות

פרק ח - סיכום

מאת הרב מרדכי ביסטריצקי שליט"א
רב קהילת חב"ד צפת

דבר פשוט אשר כל היראים לדבר ה', מקפידים לקיים את כל הנפסק בשולחן ערוך, ובפרט ההולכים בדרך החסידות אשר סללו רבותינו נשיאינו. זכה דורנו, הדור האחרון לגלות והראשון לגאולה, אשר גוברת בו התעוררות לקיום מצוות באופן של "מהדרין מן המהדרין", כאשר בראש עומדות נשי ישראל הצדקניות; ואכן ציין הרבי נשיא דורנו במספר הזדמנויות, כי כשם שהנשים במצרים זכו להעמיד את דור הגאולה - כך הינן זוכות עתה להקים את הדור שיקבל את פני משיח צדקנו בקרוב ממש.

עם זאת, מחוסר מודעות, הנובעת לפעמים מאי למידה ושימת לב, ישנם עניינים עיקריים בחיי היום-יום אשר למרבה הצער נכשלים בהם. ברם, אי הידיעה אינה פוטרת את האדם, לפיכך על כל אחד ואחת מוטלת חובה ללמוד ולדעת את ההלכה המעשית בחיי היום יום [ובלשון המשנה (אבות פרק ד משנה יג) "שגגת תלמוד עולה זדון", וראה תניא אגרת הקדש סימן כג].

מכיוון שמתוקף תפקידי נתקלתי כמה וכמה פעמים בענייני צניעות אסורים - הן מהתורה והן מדרבנן - וברובם היה מחוסר ידיעה ממש, ערכתי ליקוט המרכז מספר נושאים מרכזיים בהלכות צניעות, אשר עם היותם נפוצים ומעשיים, רבה בהם חוסר הידיעה.

בשנת תשמ"א הוציא לאור הרב משה ניסן שלי ווינער ספר הלכות בנושאים אלו בשם "כבודה בת מלך". כשהכניס את הספר לרבי קיבל תשובה ביום ד' כסליו תשמ"א. וזה לשון קודשו של רבינו:

"מהיר, כמענתי מכבר כמה וכמה פעמים - חבל על כל יום שמתעכבת קריאת ולימוד ספר זה (שלזה מוכרח הדפסתו וכריכתו **בפועל**, וכן יעשה **בפועל**, ויפה שעה אחת קודם)".

כמו כן, הרבי השתתף בהדפסה בסכום של \$ 100. ואח"כ הוסיף בעל פה [בתרגום חופשי]:

"זה שכתבתי "שעה אחת קודם" אני מתכוין לא לשבוע או לחודש אלא ל-60 דקות... היום זה יום שלם... שלא יתן לאלו מ"הצד האחר" לסובב אותו, שהם מחפשים כל מיני קונצים לא להרשות להדפיס".

- פרק א -

הגדרות כלליות: דת יהודית ודיני צניעות

בפרקים הבאים יחזרו על עצמם כמה הגדרות יסוד, ולהבנתם נסקור אותם בקצרה:

א. "דת יהודית":

המשנה אומרת כי החיובים של אישה, כוללים דברים שהגדרתם "דת משה", כלומר, ממה שנצטוו מן הדין ממש, וגם דברים שהם מחמת "דת יהודית", הנהגת בנות ישראל. ביחס לדיני צניעות מפרטת הגמרא, כי הכוונה ב"דת יהודית" היא: **מנהגי הצניעות שנהגו בהם בנות ישראל בהקפדה יתרה מעבר למה שנאסר להם מן הדין**; הנהגה שקיבלה את כל התוקף של איסור דרבנן. וכך נפסק להלכה [מסכת כתובות פ"ז משנה ו. אבן העזר סימן קטו ס"ה].

לדוגמה: מן התורה חייבת אישה נשואה לצאת בכיסוי על הראש ואסורה רק אם ראשה מגולה, ואילו דת יהודית הוא לכסות כל השערות לגמרי.

בפרקים הבאים נציין כמה פרטים חשובים האסורים משום "דת יהודית". יש לציין כי במה שאסור מצד "דת יהודית" לא נאמר שיעור מסוים, ואסור אפילו בפחות מטפח.

ב. דין מקומות המכוסים

מקום הערוה, שהוא המקום המוצנע, צריך להיות מכוסה הן באיש והן באשה, ואסור לקרות קריאת שמע ולהתפלל כנגדו. אך נאמר בגמרא ובפוסקים, כי באשה גם מקומות נוספים נחשבים כמו "ערוה", משום שהם מביאים את האיש המסתכל בהם לידי הרהור. ובאופן כללי, כל מקום שדרכו להיות מכוסה באשה, אם מגולה ממנו טפח הריהו "ערוה", ויש מקומות שאסור לגלות אפילו פחות מזה. פשוט וברור שעל האישה לכסות מקומות אלו, ואסור לאיש להתפלל כנגדם כאשר הם מגולים.

ג. לבוש שלא יגרום להסתכלות והרהור האיש

גם במקומות שדרכם להיות **מגולים**, ואף בתכשיטי האישה וכדומה - **אסור לאיש להסתכל** על מנת ליהנות. מטעם זה הובאו בפוסקים דינים שונים באופן צניעות לבוש האישה (**בנוסף** למה שאסור מצד "דת יהודית" או גילוי בשר הנחשב כערוה) - שנועדו למנוע הסתכלות והרהור של האיש באופן אסור. ויש בזה אופנים ודרגות שונות, עד כי במקרים מסויימים הדבר נחשב ממש כמו "דת יהודית".

ד. דין הצניעות באופן כללי

כמו כן, קיימת החובה (גם לאנשים) לנהוג בצניעות הלבושים ולהימנע מגילוי בשר גם בחדרי חדרים, מצד כבוד הקב"ה הנמצא בכל מקום. - את הדברים האסורים מהטעמים שבסעיפים ג'-ד', כללנו בהגדרה "**דין צניעות**".

כל האמור לעיל מתייחס **הן לנשים נשואות והן לבנות שטרם נישאו**. מלבד דין כיסוי השער, בו קיים הבדל בין בתולה לנשואה (ונתייחס לנושא זה בפרק ג').

- פרק ב -

כיסוי הרגל והזרוע

מדוע אסור ללבוש חצאית קצרה, ומה מקור האיסור?

בגמרא מסכת ברכות כתוב: "אמר רב חסדא 'שוק באשה ערווה'. [ברכות כד ע"א]. וכך נפסק להלכה שאסור לאישה לגלות את ה"שוק". איסור זה **חמור יותר** משאר המקומות בגוף שאסור לגלותם.

נציין רק שני פרטים בחומרה המיוחדת של שוק: א'. פסק רבינו הזקן שיש לחוש לדעה שבשוק אפילו **פחות מטפח** מגולה נחשב ערוה **ואף באשתו**, ואסור להתפלל כנגדו. ב'. השוק הוא מקום שגורם יותר להרהור האיש ולכן יש להזהר יותר לכסותו בכל מצב [ראה בהרחבה "כבודה בת מלך" עמ' קטז ואילך].

רוב גדולי הפוסקים מפרשים שה"שוק" הוא **החלק התחתון** של הרגל, מהברך ומטה, וכך פסק למעשה **אדמו"ר הזקן** [בסימן עה ס"א]. כלומר שהרגל **לכל אורכה** צריכה להיות מכוסה.

לדעת מיעוט הפוסקים ה"שוק" הוא הירך - מהברך **ומעלה**. אך גם לדעתם זה **כולל את הברכיים עצמם** שהינם **חייבות בכיסוי**. גילוי הברכיים, איפוא, הריהו לכל הדעות בבחינת "שוק באשה ערוה" [משנה ברורה סימן ע"ה סק"ב].

(גם לדעות המקילות **צריך לכסות** את החלק התחתון של הרגל מדין **צניעות**, ויובא בהמשך הפרק. ראה בהרחבה המקורות "כבודה בת מלך" פרק ב' סעיף טו והערה 33).

לפי זה, מה אורך החצאית או השמלה המחויב על פי ההלכה?

חובה להקפיד שהחצאית תכסה את הברך **אף במצב ישיבה**, בכדי שלא תתגלה הברך הנחשבת כערווה ממש לכל הדעות. וכן שהחצאית תכסה בכל מצב שכיח - כגון בכניסה לרכב, הליכה (וכל שכן בריצה), עליית מדרגות וכדומה. שכן אם תתגלה הברך הרי שהיא עוברת על איסור דאורייתא. [ובפרט שאפילו לפי הדעה **המקלה**, הברך חייבת להיות מכוסה משום שגם היא נכללת בכלל ה"שוק"].

מהי דעת הרבי בעניין זה?

הרבי כותב במכתב: "ידועה דעתי בזה שמדה השווה **לכל** נפש [בנות ישראל תחינה] ובכל מקום היא שתהינה הברכיים מכוסות אפילו בשעת ישיבה, הכתוב לעיל הוא כאמור, דבר השווה **ולכל הפחות**". [שערי הלכה ומנהג ח"ד, סימן קמה].

מהדברים האמורים של הרבי ברור, כי **כיסוי הברך** בכל מצב, הוא **הרמה הבסיסית מעיקר הדין**, ואינו בגדר הידור וזהירות יתירה, אלא אדרבה "דבר השווה **ולכל הפחות**". ומובן כי רצונו הק' שהנוהגים לפני משורת הדין ובדרך החסידות, יהדרו שלא יהיה רק בשיעור זה בצמצום, אלא יותר ארוך.

האם מספיק כיסוי "רוב הברכיים" כאשר רק חלק קטן, פחות מטפח, מגולה? האם מותר ללבוש בגד קצת גבולי?

כאמור בשיעור "שוק באשה ערווה", כתבו הפוסקים אשר גם בשיעור כלשהו אסור, ואפילו באשתו. וכן פסק אדמו"ר הזקן [סימן עה ס"א] שיש לחוש לדבריהם.

אם כן, גם במקרה והחצאית מכסה רק חלק מהברך ונשאר מגולה שיעור אפילו פחות מטפח - אסור.

וראה לקמן דעת הרבי לגבי סוג האריג שלא יהיה מסוג המכסה רק באופן חלקי.

מדוע צריך להקפיד שהחצאית תכסה את הברך אף במצב של ישיבה, הרי אפשר לכסות את הרגל ע"י הגרביים?

ישנו איסור ללבוש בגד המבליט את צורת אברי גוף האישה, והלובשת בגד כזה בכדי שישתכלו עליה הרי זו פריצות. לכן גם כשהאישה לובשת גרביים אטומות המכסות היטב את כל הרגל, בכל אופן צריכה ללבוש חצאית (או שמלה) שתכסה את הברך - אף במצב ישיבה כנ"ל.

והטעם:

א. היות והגרביים הינם כיסוי צמוד לגוף, וכיסוי כזה אינו מועיל משום שהוא רק "מבליט" את אברי הגוף, לכן צריכה בנוסף לגרביים, גם לכסות על ידי חצאית.

ב. משום ששמלה קצרה מושכת תשומת לב והסתכלות של אנשים, ואסור לאישה להכשיל את האנשים ע"י זה שהיא לובשת מלבושים כאלו. גדר זה נקרא עוברת על דת יהודית.

ובשאלות ותשובות 'אגרות משה' להגאון הרב משה פיינשטיין ע"ה [אבן העזר ח"ה סי"ז] נדפס בנוגע לעניין זה מכתב חריף וחריג בלשונו, וזה לשונו:

"והנה בזמן האחרון עלה הפורץ גם בכמה בתי שומרי תורה ללבוש מלבושים קצרים. רחמנא לצלן, ובאנו לפרסם ולהודיע ברבים שהוא מאיסורים החמורים ביותר אשר העונש גודל מאוד בזה ובבא, וגם להודיע שחובת בת ישראל ללבוש בגדים כשרים אשר לא יתגלה בהן אפילו משהו מן הברכיים ח"ו, הן בשעת ההילוך והן בשעת ישיבה. ואף כשלובשות פוזמקאות [גרביים עבות] אסור שהוא פריצות גדולה אף באלו שלא נראה הבשר בהן, וכל שכן הפוזמקאות [=גרביים] שנראה הבשר בהן כמו זכוכית שאינו כלום [=אינן נחשבות כלל לכיסוי]."

מכיוון שנפסק כי "שוק באשה ערווה" הוא החלק שמתחת לברך, אם כן, מדוע אכן קיים הבדל בין - שבחלק העליון של הרגל לא מועיל כיסוי של גרב וצריך לכסותו בשמלה או בחצאית, ואילו מתחת לברך מספיק לכסות עם גרב?

ישנם מקומות בגוף אותם חייבים לכסות בצורה כזו שלא רק ש"הבשר או העור עצמו" יהא מכוסה, אלא גם שלא יראה "צורתו". כגון החלק העליון של הרגליים, זאת משום שהחלק העליון של הרגל מוגדר הלכתית כאבר המושך את עין הרואה, לכן לא מספיק כיסוי "עור הרגל", אלא יש לכסות גם את "צורת הרגל". (ראה בהמשך דברים חריפים

ביותר שכתבו הפוסקים בנוגע לכיסוי החלק העליון של הרגל והברכיים אם הוא רק ע"י גרביים אטומות ללא כיסוי של חצאית).

לעומת זאת ישנם מקומות בגוף - כגון החלק העליון של היד ושער הראש - בהם החובה היא **לכסות** את בשר הזרוע, השער והעור ממנו גדל השער, אך אין חובה שלא תראה "צורת הזרוע" או "צורת הראש". והוא הדין לגבי החלק התחתון של הרגל: אף שצריכים לכסותו באופן שלא יראה "גוף הרגל", אך אין חיוב לכסותו בצורה שגם לא תיראה "צורת הרגל", משום שמקום זה אינו מוגדר בהלכה כאבר המושך את עין הרואה בצורתו, לכן מספיק כיסוי כללי ולא כיסוי הצורה.

ולכן לא צריך חצאית ארוכה שתכסה את החלק התחתון של הרגל בנוסף לגרביונים, כפי שצריך בחלק העליון של הרגל. [ראה באריכות בספר לבושה של תורה סימן מ].

האם אפשר ללכת עם שסע בחצאית כשהיא ארוכה?

כאמור אישה או נערה הלובשת בגד המבליט את הגוף בכדי שיסתכלו עליה הרי זו פריצות. לכן, גם כשלובשת חצאית ארוכה, אסור ללכת עם חצאית שיש בה שסע **ולא משנה** מה אורך השסע, כיון שעצם השסע מיועד למשוך את המבטים למקומות המכוסים שבגוף, וכאמור זו דרך פריצות.

מה צריך להיות אורך השרוולים?

הגמרא במסכת כתובות [דף עב עמוד ב] אומרת: "אישה הטווה בשוק ומגלה זרועותיה לבני אדם" עוברת על דת יהודית, וכתבו בפוסקים שהטעם לכך הוא משום שבחלק העליון של הזרוע [=בין הכתף והמרפק] יש כח חזק לעורר תשומת לב, לכן יש להקפיד ולכסותו בכיסוי תמידי, ע"י שרוולים המגיעים עד קצת אחרי המרפק [ראה בספר לבושה של תורה סימן מא בהרחבה].

יש להקפיד שלא תתגלה הזרוע גם במצב שמכופפים את היד, כשמרימים את היד, או כאשר עוסקים במלאכה בה מפשילים מעט את השרוולים (כגון לישת בצק, רחיצת כלים וכדומה).

אין ללבוש בגד עם שרוולים רחבים אף שמכסה את כל היד, משום שכשתרים ידה, ייפול השרוול ותתגלה הזרוע.

אורך וסוג האריג - מה דעת הרבי בעניין בגד במראה גבולי?

לקמן דברי רבינו אודות סוג האריג ואורכו, עם הבהרות בחצאי-ריבוע:

"צריכים להזהיר בעיקר בנוגע לעניין הצניעות... הן בנוגע לאורך הלבושים, והן בנוגע לסוג הלבושים, שלא יהיו מחומר שהוא בדוגמת נייר או זכוכית... אלא שיהיה זה "לבוש", שצריך להיות מכסה ומסתיר ומעלים". [תורת מנחם חלק לז עמ' 154]

כלומר: אין להשתמש בבגד העשוי מאריג קשיח, שבתנוחות מסוימות הוא עשוי לעלות ולהישאר כך זמן מה, כי אינו בד רך הנופל כל הזמן כלפי מטה. כמו כן אין להשתמש בבגד שקוף או דק מאוד, אלא אריג ארוך ורך, במרקם צפוף המכסה היטב.

לא לקצר הלבושים

בשיחת קודש משנת תשכ"ח נאמר: "צריכות נשי ובנות ישראל בזמנינו לשמור על טהרתן וקדושתן, ובעניין הצניעות והלבוש במיוחד, לא להתפעל מהנעשה מסביב להן, ולא לרצות להידמות להנכריות וכו' ולהשגיח ולהיזהר ביותר אשר הלבושים היו מתאימים לשולחן ערוך ולא לקצר בהם וכו' וכו'. והרבי הדגיש **שמצווה לפרסם**" [רשימה משיחה לנשי ובנות חב"ד כ"ח אייר תשכ"ח].

ובאותה שנה בהתוועדות י"ט כסלו [אות כז] אמר הרבי: **"וכן בת קמה באמה" לטובה - באה הבת ואומרת: אינני מתביישת שישנו גוי או גוי' בפרזי! ... ישנו גוי שאומר שצריך לקצר את השמלה - למאי נפקא מינה עבוירי?! לי יש את דבריו של משה רבינו, להבדיל"**.

...

כיסוי כפות הרגליים מחוץ לבית

לכל הדעות (גם לסוברים שהשוק הוא מהברך ומעלה), הרי **במקום שנהגו לכסות** את כפות הרגליים הינן נחשבות כערווה, ואסור ללכת בהן יחף (וכן אסור לאיש להתפלל וכו' כנגדן). וכתבו כמה פוסקים, וכן פסק רבינו הזקן [מהד"ס ס"ב ס"ב], ש"במדינתנו" המנהג שלא ללכת יחף גם בקיץ, ולכן אסור לגלות את כף הרגל.

על אחת כמה וכמה מחוץ לבית במקום בו מצויים אנשים זרים, והדבר עשוי לגרום להם למכשול של הסתכלות וכו' - חמור הדבר פי כמה.

בנוסף לאיסור ההלכתי, לאחרונה פורסם מכתב [סודי] שכתב הרב חזקוני ע"ה בכתב יד להנהלת הקייטנה בכפר חב"ד: "הגעתנו היום שמועה מבהילה בנוגע לנעשה בקייטנה לנערות בקיץ דאשתקד, שאע"פ שהנהגה הכללית בקייטנה הייתה משביעה רצון עד למאוד, והשאירה רושם טוב על החניכות, אבל לא שמו לב כדבעי למהוי לחינוכן בנוגע לצניעות. ולדוגמא מביאים העובדה שהנערות לא נמנעו מללכת ברגליים יחפות, ולא רק בד' האמות של הקייטנה אלא גם בלכתן בכפר".

האם צריך לכסות את כפות הרגליים בבית?

לדעת **אדמו"ר הזקן** [סימן עה ס"א] חובת ההקפדה על כיסוי הרגל אינה רק על השוק (בין הברך לכף הרגל), אלא גם על כף הרגל עצמה. לכן יש לגרוב גרביים גם בזמן שהאישה בביתה, והוא הדין לגבי בנות.

ולכן אסור **מן הדין** לומר דבר שבקדושה בבית מול האישה כשאינה גורבת גרביים ורגליה מגולות (גם בזמן שהיא טהורה).

[ראה בלקט ציונים והערות לשולחן אדה"ז סימן עה ס"א, ובטהרה כהלכה פי"ד סכ"א ובהערה 49, ובאריכות בספר כבודה בת מלך עמוד קלו].

האם ישנה הגבלה בסוג הגרביים / הגרביונים?

הגמרא במסכת ברכות [דף כה ע"א] אומרת: "אמר רבא, ערווה בעששית [= מבעד למחיצה שקופה] אסור לקרות קריאת שמע נגדה, משום שהתורה אמרה: "ולא יראה

בך ערוות דבר". ולכן, כל בגד דק או שקוף שניתן לראות מבעדו, אינו נחשב לבוש לעניין זה.

כאמור, **לדעת רבינו הזקן ורוב הפוסקים** גם החלק שמתחת הברך נחשב "ערוה" ממש, ולכן **אסור** ללבוש גרביים שקופות, אלא אם גם מבלעדיהם השמלה מכסה את הרגל.

אפילו לדעת המשנה-ברורה שהשוק הוא הירך מהברכיים - המעיין בדברי הפוסקים האחרונים שקיבלו את דעתו יראה, שגם הם נוטים לומר מטעמים שונים **שאסור ללבוש גרביים שקופות ממש**, אלא לכל היותר גרביים בצבע הרגל וכיוצא בזה.

אך כאמור לדעת אדמו"ר הזקן ברור שיש להחמיר בזה [ראה קובץ מילואים לספר כבודה בת מלך עמ' קח].

חשוב להדגיש: בעניין זה ראוי שתהיה תשומת לב אישית של כל אחת "האם אכן הגרב שאני לובשת מכסה היטב" - כי כיסוי הרגל באופן שמועיל לאחת, לא תמיד יתאים לאישה אחרת. אחד מפוסקי זמננו היטיב להגדיר זאת, כי הגורם הקובע אינו **עובי** הגרביים (רמת ה"דנייר" של הגרב), אלא **המראה** שלהם: בגד העשוי מאריג עבה ביותר אך הבשר נראה דרכו - אינו מועיל; ואילו אריג דק ביותר אך **אין** הגוף נראה דרכו - מותר. [שו"ת משנה הלכות חלק י"ב סימן שיא]

הרחבה: בשו"ת אגרות משה [אבהע"ז ח"ד סימן ק אות ו] כתב במענה לשאלה מה הטעם להקפיד על לבישת גרביים כאשר הם דקות ושקופות, ובמילא רואים את הרגל, אם נאמר שיש בזה דין ערוה מה מועיל גרביים שקופות, ואם אין דין ערוה, אז לא צריך לכסות? והשיב שלהלכה אין צריך להקפיד שהגרביים יהיו אטומים, משום שעד מקום הברך אינו נחשב כערוה [כפי שפסק המשנ"ב]. אך משום צניעות צריכה להקפיד ללבוש גרביים. ולכן הקיל ללבוש גרביים דקות אף שבשר הרגל נראה דרכם, וכפרט שבעצם אין נראה בשר הרגל עצמו אלא שהם [הגרביים] צבועים בצבע שהוא כמראה הבשר, ולכן כיון שאינו ערוה - כפי שפסק המשנה ברורה - ואינו מביא לידי הרהור, לכן אף שנראה דרכם כמראה בשר מותרות ללבושם, אך אם יש מקום לחשוש להרהור אסור.

בשו"ת אז נדברו [ח"ד סימן מח הערה בעמוד קה] העיר דתשובת האגרות משה מדברת על גרביים בצבע עור הבשר ולא על גרביים שקופות ממש, וכן כתב האגרות משה במפורש בתשובה שנדפסה בחלק אה"ע [ח"ה סי"ז, הובאו דבריו לעיל עמ' 3] שגרביים שקופות אינם כלום.

האם יש בעיה לגרוב גרביים קצרים - עד מתחת לברך - בזמן לבישת חצאית באורך המותר?

גם כאשר לובשים חצאית במידה מדויקת, חייבים לגרוב גרביים המכסים את הברך. משום שלפעמים החצאית מתרוממת קצת, ומתגלה הרגל ממקום סיום הגרביים עד הברך, והוא מקום החייב בכיסוי - [מלבושי כבוד עמ' נה].

האם מותר ללבוש גרביים או גרביונים עם דוגמא?

הובא בגמרא [מסכת ברכות דף כ ע"א] מעשה באשה שהלכה עם בגד אדום על ראשה שהיה מעורר את העובר ושב להסתכל בה, ואסר זאת אחד האמוראים, וכך אכן נפסק בשולחן-ערוך [יו"ד סימן קעח]. ומכך נלמד שאין ללבוש גרביים או גרביונים עם דוגמאות שונות ומושכות כיון שהם מיועדות למשוך מבטים למקומות המכוסים שבגוף, אך דוגמאות עדינות בצבע הגרב שאינם בולטות מותר.

- פרק ג' -

אורך ומראה שער הראש [לבנות] והפאה [לנשים נשואות]

מהי ההגדרה לתסרוקת צנועה ?

חשיבות רבה יש לייחס לאופייה של התסרוקת, המשפיעה במידה רבה על המראה הכללי, שתהיה תסרוקת שקטה ומסודרת, הולמת בת ישראל כשרה וחסידית, ולא חלילה להיפך.

בנוגע לשער של מי שטרם נישאה, או שער של פאה, האם ישנה הגבלה הלכתית (1) בנוגע לאורך השער (2) האם שער זה חייב להיות אסוף או שמותר גם פזור?

שער של אישה **בתולה** שלא נישאה מעולם, וכן שער של פאה נכרית, אין בו דין של "מקום ערוה" או דין פריעת ראש.

אמנם, בדיוק כשם שבגד המכסה את הערוה יכול להיות **אסור** משום שהוא עשוי בגזרה או בדוגמה שנועדו **לגרות** הסתכלות על האישה ולהסית את היצר (כמו שהוזכר בפרק הקודם ויוזכר עוד להלן), כך גם לגבי השיער: גם כשאינו "ערוה", אין הדבר מתיר את סידורו באופן רועש ובולט המושך את העין במיוחד.

ולכן, כשם שאין ללכת בבגדים המכסים אך צבעם רועש או צמודים וכדומה - **כך אין לכתולה ללכת בשער ארוך ופזור, וכן אין לחבוש פאה ארוכה ופזורה, באופן שאינו מקובל אצל בנות ישראל הצנועות** - אף באופן שמעיקר הדין אינו אסור - ובהתאם לתקנות הנהוגות בכמה מוסדות חינוך על טהרת הקודש.

במקרה שהשער **מאוד ארוך, או מסודר בכוונה באופן המושך את העין** - ודאי שהדבר אסור מן הדין משום דת יהודית.

חשוב להדגיש כי לכל אחת ואחת יש אחריות, ובמידה ויש לה איזה ספק, עליה להפעיל את "שיקול דעתה" בלא שימת לב לטענות היצר הרע, במידה ואינה יכולה להתגבר, מן הראוי שתתייעץ עם המשפיעה שלה לפני שמשקיעה כספים רבים בקניית פאה.

האם אישה יכולה לצאת לרחוב [לזמן קצר] כשלראשה מטפחת ולא פאה ?

בהתאם להוראת הרבי בעניין חשיבות כיסוי הראש דווקא ע"י פאה, על כל אחת להקפיד שלא לצאת למקום ציבורי כגון מכולת, מעון או גן ילדים, נסיעה קצרה ברכב וכדומה כשלראשה מטפחת ולא פאה. ולכן טוב להקפיד על זה גם בבית כשיש אורחים. [לקט שכחת הפאה עמ' 88]. כדי להימנע ממכשול, הידרו בבתי כמה מהחסידים ללכת עם פאה תמיד גם בבית, אף כשנמצאים שם רק בני הבית הקרובים.

- פרק ד -

גיל ההקפדה

מאיזה גיל צריך להקפיד על עניני צניעות ?

כותב הרבי באחד המכתבים:

"על פי שולחן ערוך, מבת ג' ויום אחד כבר צריכה [ילדה] להתנהג בצניעות, וקל וחומר לבת עשר ויותר ... אבל שלא להכביד עול ... ולדבר בדרכי נועם". [לקו"ש חלק י"ח עמ' 448].
ובאחת השיחות ציין שהחובה ללכת בצניעות מגיל שלוש ויום אחד הוא **"לדעת רוב הפוסקים"**.

[שיחת שבת פרשת תרומה תשמ"א סעיף מ"ד (שיחו"ק תשמ"א ח"ב עמ' 419). - מכאן יש להסיק לגבי האמור במכתב שצוטט לעיל "קל וחומר לבת עשר ויותר" (מלבד המסתבר שנידון השאלה היה בילדה בגיל זה) - שהכוונה היא, שאפילו לפי **מיעוט** הפוסקים המקילים מגיל שלוש, הנה אף לדעתם מגיל עשר ומעלה **חייבת** ללא ספק ללכת בצניעות. וכנראה למעיין בדבריהם שתולים זאת בזמן שגוף הילדה מתחיל לגדול וכי' - ראה "כבודה בת מלך" פרק ב' סעיף ה' ובהערה 8 בהרחבה].

- פרק ה -

לבישת בגדים בצבע אדום

האם מותר ללבוש בגד אדום או בגד שיש בו דוגמא בולטת בצבע אדום?

בפרקים הקודמים הובא סיפור הגמרא [ברכות דף ב] על אחד האמוראים שאסר על אישה ללכת עם בגד אדום (בלשון הגמרא "כרבלתא דתרנגולתא", ופירש הערוך שהוא בגד אדום כמו כרבולת של תרנגול), משום שהוא מביא לידי עבירה. וכן פסק להלכה הרמ"א שאסור ללבוש "בגד שנהגו בו עובדי כוכבים לשם פריצות כגון שנהגו ללבוש מלבושים אדומים" [ביו"ד סימן קעח ס"א].

כלומר, בבגד אדום ישנם שתי בעיות: (1) משום "חוקות הגויים" (אם מנהגם באותה תקופה ללכת בצבע זה. (2) משום פריצות וחוסר צניעות.

לגבי הפרט הראשון כתב בדרכי תשובה [יו"ד סימן קעח ס"ק ט"ז], שבזמן הזה שאין דרך עובדי כוכבים ללבוש מלבושים אדומים אין בזה משום חוקות הגויים.

אך רבים מהפוסקים כתבו שבכל מקרה יש בבגד אדום משום פריצות, משום שנועד למשוך תשומת לב של הרואה, **והלובשת בגד זה עוברת על דת יהודית**. ואף מן הטעם של חוקות הגויים, יש פוסקים שכתבו בחריפות בשם החתם-סופר כנגד לבישת בגדים אדומים בימינו, אפילו בנוגע לגרביים או סרט בשיער וכדומה [שו"ת באר משה (שטערן) ח"ד סימן קמז סקי"ג].

ולהעיר מדברי הרבי באחת השיחות, שעל הבגדים להיות לבושים שאינם מגרים ופועלים היפך הצניעות בנוגע למחשבה של האנשים [הבעל או האח] אלא אדרבה באופן המדגיש ש"כל כבודה בת מלך פנימה" [תורת מנחם תנש"א ח"א עמ' 142].

לסיכום: לכמה דעות אין בימינו בבגד אדום משום "חוקות הגויים", אך **אסור ללבוש בגד בצבע אדום** או כל גוון אחר הבולט ומושך את העין במיוחד משום "דת יהודית".

למעשה מקפידים **שלא ללכת רק בבגד אדום ממש**, אך בגווני דומים (כגון ורוד או בורדו), באם אינם מבריקים או רועשים במיוחד, ניתן ללכת. כמו כן, האיסור הוא רק על בגד, אך לא על שימוש בשפתון אדום וכדומה.

האם בגד שיש בו דוגמא אדומה - אך הוא עצמו אינו בצבע אדום - נכלל באיסור זה ?

לדעת הרב שלמה זלמן אויערבאך ז"ל גם כשיש דוגמא אדומה גדולה על רוב הבגד, אין ללבשו. וכן פסק שאין ללבוש מטפחת או צעיף בצבע אדום. כמו כן יש להימנע מבגד עם כיתובים או ציורים, המושכים תשומת לב.

- פרק ו -

לבישת בגדים צמודים

האם מותר ללבוש בגדים צמודים?

חולצה או חצאית ושמלה הנצמדת לגוף, ומבליטה את צורתו, אם בשל גזרתן ההדוקה ואם בשל סוג הבד הנצמד. נוגדת את יסודות הצניעות ואסורות בלבישה מן הדין.

בהלכה מצינו כמה טעמים לכך, ובהם בעיקר: א. היות ומטרת לבישת בגדים אלו היא להבליט את אברי הגוף בכדי שישתכלו עליה, הרי זו פריצות. ואסור מצד דין דת יהודית. ב. בגד המבליט אברים או מקומות מסוימים בגוף נחשב מבחינה הלכתית כאבר או מקום שניכר ונראה, ולכן אינו צנוע.

הצוואר

הצוואר הוא בכלל המקומות שאינם טעונים כיסוי מעיקר הדין, אך כל שלמטה מהצוואר טעון כיסוי, ויש להיזהר בזה מאוד, היות ומצויות בזה מכשולות רבות בבגדים העשויים באופנים הבאים:

בבגדים ללא צווארון.

בחולצות כפתורים עם פתח צוואר רחב.

בתלבושת העשויה מחולצת בסיס ועליה עליונית, יש לשים לב האם הפנימית לא נמתחה במשך הזמן ונתגלה מקום הטעון כיסוי.

- פרק ז - האחריות

מה גודל האחריות של הבעל בעמידה על קיום הלכות אלו?

במכתבו של המזכיר הרה"ח הרב יהודה לייב שי' גרונר בו הוא מתאר את אירועי חג השבועות תשכ"ח נכתב: "האריך עוד בענייני צניעות ובהוספה אשר צניעות האישה והבת תלויה בבעל והאב על פי מה שכתוב בקונטרס העבודה, להיות זהיר בראיה שמיעה וקריאה וכו'". [ספר משבחי רבי עמ' 60].

על הבעל מוטלת אחריות מיוחדת לעמוד על המשמר ולדאוג שאשתו ובנותיו יתלבשו בלבוש צנוע וחסיד. אחריות זו כוללת אחריות כלפי הציבור, בכדי לא להכשיל אנשים, ואחריות כלפי הילדים הרואים את אופן הלבוש בבית ומסיקים מסקנה כי כך יש להתנהג, והם עצמם יתלבשו כך כשיגדלו, וזה עלול להביא לדברים אף גרועים יותר, לכן נדרש מהבעל עמידה על המשמר כמובן מתוך כבוד, נעימות ודרכי שלום.

למותר לציין כי אחריות זו כוללת גם את ההקפדה של האב **על עצמו** בכל הנוגע ללבוש צנוע וחסיד. וכפי שהעיר רבינו מספר פעמים גם אודות אנשים, אשר יש המקלים באופן הלבוש בימות הקיץ וכדומה (כגון הליכה במכנסים קצרים), דבר שמקומו לא יכירנו כלל. ובוודאי שדוגמא חיה של האב - מועילה לפעמים הרבה יותר מדיבורים.

גודל האחריות המוטלת על האישה והאם

באחת משיחות קדשו אמר הרבי:

"מספרת הגמרא (יומא מז, א): "שבעה בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה. אמרו לה חכמים: מה עשית שזכית לכך? אמרה להם: מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי". דבר זה צריכה לדעת כל אישה מישראל - שחינוך הילדים ואופן גידולם, תלוי בה, באם היהודייה, יותר מאשר באב.

"מה נדרש ממנה?" - שאל הרבי והמשיך להסביר - "לא שהבית יהיה מטופח ומצוחצח וכו', אלא נדרש ממנה העניין ד"מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי" - עניין ה**צניעות**, כפשוטם של דברים.

... עליהן לדעת שגורל ילדיהן תלוי בהן... יתכן ונקבע מלמעלה שילד של אישה פלונית יכול להיות במדרגת "כהן גדול" (ברוחניות), וכשהנהגתה היא באופן שחסר אצלה העניין ד"לא ראו קורות ביתי קלעי שערי", **מונעת** היא מבנה זכות גדולה זו שהייתה בהישג ידו!"

והרבי סיים את דבריו: "אין לצאת ידי חובה באנחות ובכיות, אלא יעשו זאת בפועל ממש, ועל ידי זה יזכו לילדים בריאים בגשמיות ובריאים ברוחניות". [תורת מנחם כרך טז פרשת שמיני סעיפים יג-טו].

אף שדיני צניעות נאמרו הן בנוגע לאנשים והן בנוגע לנשים, עם זאת, הסביר הרבי בשיחת קודש נוספת, הדבר נוגע בעיקר לנשים - מצד **מעלתן**. שכן, דווקא מחמת שהן התברכו בעניין היופי (דבר הקשור עם מהותה הפנימית של האישה, כמבואר בקבלה

ובחסידות) - לכן עליהן להקפיד במיוחד על עניין הצניעות. לכן מציינים חכמינו את מעלתה של קמחית - אף שבוודאי גם בעלה היה צנוע - כי מה שזיכה את בניה היה דווקא צניעותה שלה.

ומכיוון שעניין זה נדרש יותר מן האשה, המשיך הרבי, בוודאי שניתנו לה **כוחות יתירים ומיוחדים** על מנת להתמודד ולנצח במלחמת היצר הרע. כך שתצליח ותיישם את ההנהגה של "כל כבודה בת מלך פנימה" בבית כולו, ולהיות המשפיעה בעניין זה גם על הבעל, האחים, הבנים והבנות [תורת מנחם חלק לו עמ' 154].

החיוב לדוגמא אישית של צוות החינוכי במוסדות חב"ד לבנות החל מגיל קטן

כאן המקום להדגיש את החשיבות המיוחדת אשר כל אחת העובדת במוסד חינוכי לבנות אנ"ש - גם מוסדות לגיל הרך - תהווה "דוגמא אישית" בכל הנ"ל בענייני צניעות ודרכי החסידות, גם בדברים המותרים על פי ההלכה אך אינם תואמים את דרך החסידות.

מה עשוי לגרום לתגובה החריפה "אצטרך לדחותה מד' אמות שלי...?"

הרב שמואל חפר מספר מיחידות: בזמן שהאופנה השלטת הייתה שמלות וחצאיות קצרות, העלה הרבי את הנושא ביחידות והתבטא על כך בחריפות. הרבי אמר כי שמע שהגוי בפריס עומד לצאת באופנה הפוכה, כלומר של שמלות וחצאיות ארוכות, אולם - אמר הרבי - אוי ואבוי, אם הבנות תשנינה את לבושן בהתאם לאופנה החדשה העומדת לצאת, רק משום שכך החליט הגוי בפריס ולא משום שכך כתוב בשולחן ערוך.

לאחר מכן הרבי ביקש ממני לכנס את התלמידות ואת אימותיהן ולדבר על כך, בלי לספר זאת להורי הבנות בשמו, **זאת משום שאם הם ידעו על כך ולמרות זאת הם לא יצייתו, חלילה, יהיה עליו [על הרבי] לזרוק אותם מד' אמותיו - כך אמר.**

איזו סגולה מיוחדת נתן הרבי לכלה צעירה ?

מעשה בכלה שפנתה לרבי וביקשה ברכה שהרבי יעניק לה סגולה לקראת נישואיה. הרבי השיב לה:

לשאלתה איזה מצווה סגולה מיוחדת כו' - כמובן, עניני טהרת המשפחה ועניני צניעות (כיסוי הראש, לבושים וכו'), וראה זוהר חלק ג' (קכו ריש עמ' א): בעיא איתתא כו' גודל השכר בזה.

הכוונה לדברי הזוהר שהביא רבינו כמה פעמים, ותוכנם בתרגום ללשון-הקודש: "צריכה האישה להתכסות בזוויות ביתה (ובאחד המקומות מוסיף הרבי: "מזה מובן עד כמה עוד יותר מבחוץ לבית!!"), ואם עושה כן, בניה יתעלו בכבודם, תתברך בכל, בברכות עליונות ובברכות כאן למטה, בעושר בבנים ובבני בנים. [התקשרות גיליון תרנא עמ' 10].

- פרק ח -

סיכום

- א. נפסק להלכה "שוק באשה ערווה", ולכן יש להקפיד מאוד **שהברך תהיה מכוסה** אף בזמן ישיבה, הליכה, כניסה לרכב וכדומה. דבר זה הוא אף לדעת המקלים בגדר מקום ה"שוק".
- ב. את החלק העליון של הרגל עד אחר הברך אין מספיק לכסות בגרב אטומה, אלא רק בחצאית או שמלה שמבעדה לא ניתן לראות את צורת הרגל.
- ג. לדעת אדמו"ר הזקן ורוב הפוסקים ה"שוק" הוא החלק התחתון של הרגל והינו ערווה, ולכן יש להקפיד ללבוש גרביים שאינם שקופות.
- ד. גם כאשר לובשים חצאית במידה מדויקת, חייבים לגרוב גרביים המכסים את הברך. משום שלפעמים החצאית מתרוממת קצת, ומתגלה הרגל ממקום סיום הגרביים עד הברך, והוא מקום החייב בכיסוי.
- ה. צריך ללבוש גרביים גם בבית מדין צניעות, ואסור לומר דבר שבקדושה מול כף רגל מגולה של אישה (גם באשתו טהורה).
- ו. לדעת רוב הפוסקים - וכן כתב הרבי - החל מגיל 3 יש להקפיד על ענייני צניעות.
- ז. אין ללבוש בגד אדום ובגד בעל כתוביות או איורים עליו, המושכים תשומת לב.
- ח. אין ללבוש בגד צמוד - כגון חולצה וחצאית - המבליט את אברי הגוף. כמו כן אין ללבוש בגד עם מחשוף בבית הצוואר.
- ט. אין ללבוש גרביים או גרביונים עם דוגמאות שונות ומושכות כיון שהם מיועדות למשוך מבטים למקומות המוכסים שבגוף, אך דוגמאות עדינות בצבע הגרב שאינם בולטות מותר.
- י. אין ללכת עם פאה, או שער [לבנות] כשהשער ארוך במיוחד ופזור, או מושך את העין באופי של התסרוקת, שכן אינו צנוע מדין דת יהודית, ולכן אסור ללכת כך.
- יא. בהתאם להוראת הרבי בעניין חשיבות כיסוי הראש דווקא ע"י פאה - על כל אחת להקפיד שלא לצאת למקום ציבורי כגון מכולת, מעון או גן ילדים, נסיעה קצרה ברכב וכד' כשלא ראשה מטפחת ולא פאה [ומי שיכולה, תשתדל גם בבית].
- יב. על כל אחד ואחת מוטלת החובה ללמוד ולדעת את ההלכות הקשורות לצניעות ולהקפיד על קיום אותם ההלכות. לימוד זה ייתן כוח לעמוד במבחן המציאות בו הניסיון מצד היצר הרע אינו קל, וקשה שבעתים מפאת הצורך "ללכת נגד הזרם" של סביבה שאינה מעריכה כדבעי ערכים של קדושה וטהרה.
- יג. מעבר לאיסור ההלכתי, יש לכל אישה ובת חסידית זכות וחובה ללבוש לבוש התואם את ההנהגה החסידית, כפי שתבע הרבי באופן נחרץ מכל אחת ואחת בכתב ובעל פה.
- יד. גם כאשר האישה אינה שמה לב לאיזה פרט, מוטלת החובה ההלכתית על הבעל לוודא שאשתו לובשת לבושים המותרים על פי ההלכה, ותואמים את ההנהגה

- החסידית. ובטח שאישה כשרה תתייחס בהבנה להערות של בעלה. בפרט כאשר גם הבעל מראה דוגמא חיה בהקפדה על הלכות צניעות ולבוש חסידי כראוי.
- טו. מצער מאד כי נשים ובנות ממשפחות חסידיות, המקפידות במסירות של ממש על חומרות שונות כגון בפסח - שרבות מחומרות אלו אין להם מקור הלכתי, ובכל זאת שומרות עליהם בהקפדה - ואילו כאן בנושא זה שהוא מעיקר הדין, אינן עומדות בפיתוי היצר, ונופלות ומכשילות.
- טז. תפקידו של כל אחד ואחת להיות שליח ושליחה של הרבי - ושלוחו של אדם כמותו - כדי להפיץ יהדות וחסידות בסביבתו, ולהביא את העולם לעבוד את ה'. בתפקיד זה עלינו להקיף את כל הווייתנו, כולל היצרים שלנו, ואין מקום כלל לשמור על פינה קטנה של שטח פרטי שבו הכניסה לענייני קדושה אסורה כביכול. אלא אדרבה, מחובתנו לשעבד את כל מציאותנו לתורה, ולהביא לימות המשיח תיכף ומיד ממש.

לע"נ אמו"ר הרב לוי בן הרה"ח יהודה לייב ז"ל,

וזקני הרה"ח יהודה לייב ב"ר מרדכי ז"ל.

לע"נ

הרבנית **דבורה ז"ל אשכנזי**

בת הרב **חיים אליעזר** והרבנית **לאה ז"ל קרסיק**

נלב"ע ט"ז בסיוון ה'תשס"ה

ממקימות ומייסדות ארגון נשי ובנות חב"ד בארה"ק

ופעילה בו עד יומה האחרון

ת.נ.צ.ב.ה

נדפס ע"י בנה וכלתה

הרב **מרדכי שמואל** והרבנית **סימה שיחיו**

אשכנזי